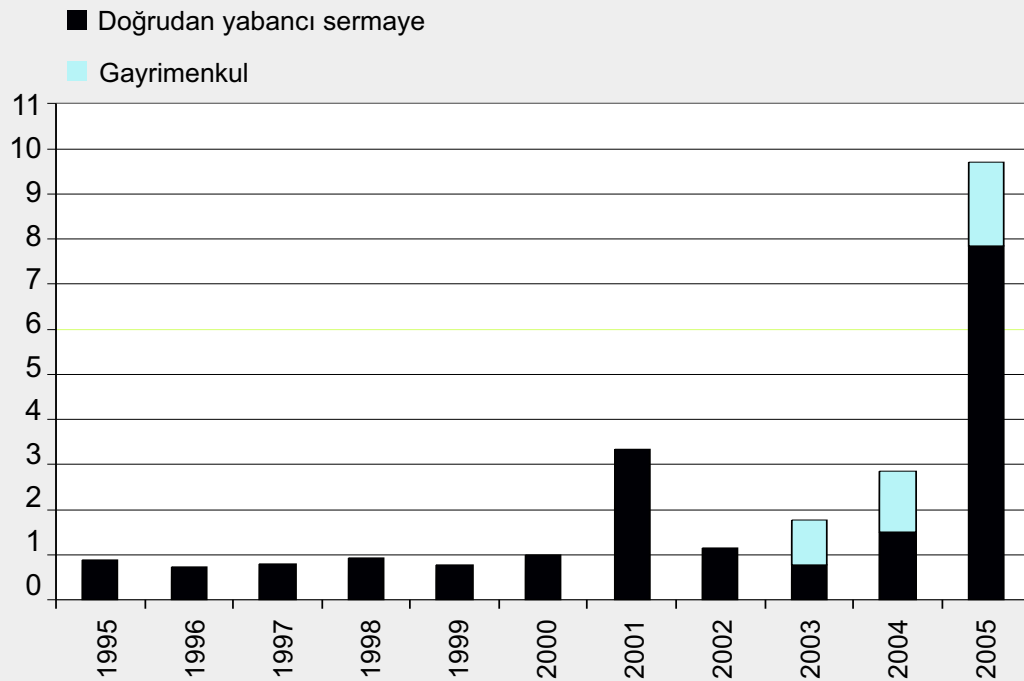

2. YATIRIM ORTAMI¹⁴

2.1 Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Yatırımlara Genel Bir Bakış

Türkiye geçmişte önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekme başarısı gösteremedi. 2001 yılı hariç¹⁵ tutulursa 1980’lerden bu yana Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar yıllık ortalama 1 milyar dolardan daha az olarak gerçekleşti ve bugüne kadar Türkiye’ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırım 20 milyar doların altında (Şekil 2.1). Bir yandan 2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin zorunluluğunun kaldırılması ve şirket kurma işlemlerinin kolaylaştırılması, diğer yandan 17 Aralık 2004 tarihinde AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması için gün alınması ve sonrasında 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerinin başlaması ile yabancı sermayenin Türkiye’ye ilgisi artmış görünüyor.

Şekil 2.1 1995–2005 Döneminde Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (milyon dolar)

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

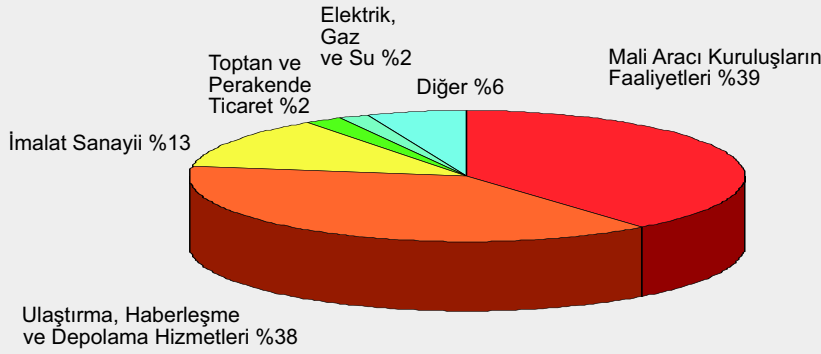
2003 yılı öncesinde Türkiye’ye giren doğrudan yabancı yatırımların tamamı doğrudan yabancı sermayeden oluşmaktayken, 2003 yılında ve sonrasında gayrimenkul alımları önemli tutarlara ulaşarak sırasıyla 1, 1,3 ve 1,8 milyar dolar olarak gerçekleşti (T.C. Merkez Bankası).

¹⁴Sumru Öz (TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu)

¹⁵2001 yılında Telecom Italia’nın cep telefonu ve HSBC’nin bankacılık alanındaki satın almalarıyla doğrudan yabancı yatırımlar 3,2 milyar dolara ulaştı.

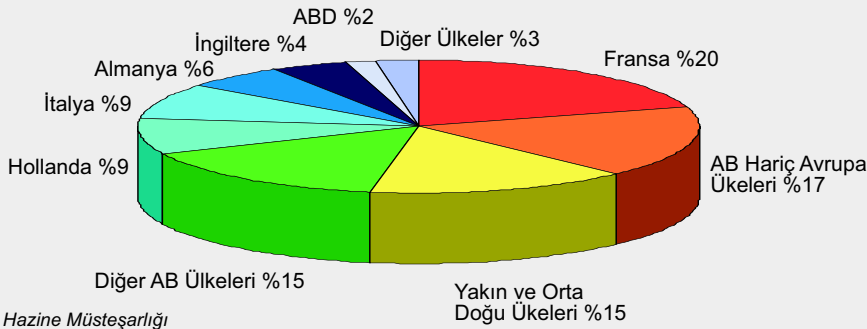
2003 yılı sonrasında yaşanan tek yapısal değişim, tutarı önceki yıllardaki toplam yabancı sermaye girişini aşan gayrimenkul alımları değil. Doğrudan yabancı sermayenin sektörel dağılımında da önemli farklılıklar göze çarpıyor. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye İstatistiklerine göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 17.06.2003 tarihi itibarıyla toplam yabancı yatırımlar içinde imalat sektörünün aldığı pay %42 iken 2003-2005 yılları arasında bu oran %13'e gerilemiş (Şekil 2.2). Bunda mali aracı kuruluşlara olan yabancı ilgisinin ve özelleştirmelere bağlı haberleşme sektöründeki devralmaların payı büyük. İmalat sektörü içinde, gıda, motorlu kara taşıtları, kimyasal ürünler ile tekstil en çok yabancı yatırım çeken alanlar.

Şekil 2.2 Yabancı Sermaye Girişinin Sektörlere Göre Dağılımı, 2003-2005 (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Şekil 2.3 Doğrudan Yabancı Sermaye Girişinin Ülkelere Göre Dağılımı, 2002-2005 (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

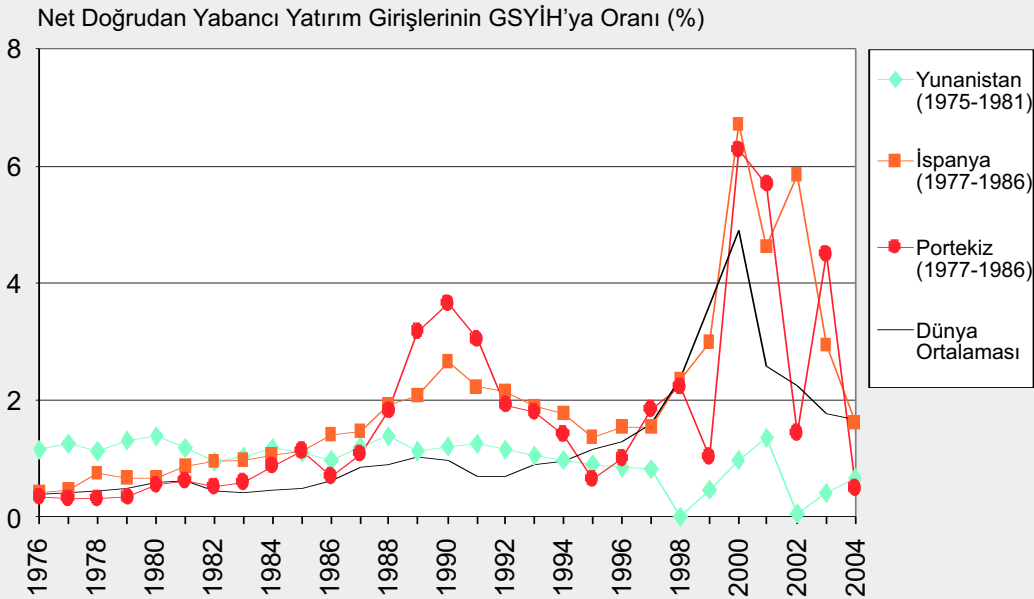
Şekil 2.3, 2002-2005 döneminde Türkiye'ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımın ülkelere göre dağılımını veriyor. Dış ticarete olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımlarda da Türkiye'nin en büyük ortakları AB ülkeleri: Fransa %20 ile çok yatırım yapan ülke, onu Hollanda ve İtalya %9'ar payla, Almanya ve İngiltere ise sırasıyla %6 ve %4 payla izliyor. %15 paya sahip diğer AB üyesi ülkelerle birlikte AB'nin toplam payı %63'e ulaşıyor.

2.2 AB ile Müzakere Süreci ve Yatırım Ortamı

AB, ilk adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulduğu 1958 yılından beri doğrudan yabancı yatırımları tetikledi. 1950'lerin sonlarından itibaren başlayan ve 1960'lar boyunca süren ilk yatırım dalgası ABD'den altı kurucu ülkeye yöneldi. Amerikan teknolojisinin Avrupa'ya transferini ve uyarlanmasını kapsayan bu dönem, bu ülkeler için ekonomik büyümenin altın çağı olarak adlandırıldı (Barrel and Pain, 1999). İkinci büyük dalgayı, 1980'lerin sonunda dünya ortalamasına paralel olarak ivme kazanan, küresel ekonomik koşullara bağlı olarak dönem dönem azalmakla birlikte günümüze kadar süren, AB'nin eski üyelerinden Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi yeni üyelerine akan doğrudan yabancı yatırımlar oluşturdu.¹⁶ Benzer bir doğrudan yabancı yatırım dalgası, 1994 yılında AB'nin genişleme kararı almasından sonra, özellikle de tam üyelik sürecine girilmesiyle birlikte Orta ve Doğu Avrupa (Central and Eastern Europe - CEE) ülkelerine yönelmiş görünüyor

AB üyelik sürecinde olan ülkelerin çektiği doğrudan yabancı yatırımlar dünya ortalamasını hemen her yıl aşıyor, hatta üyeliğin ardından da dünya ortalamasının üzerinde seyretmeye devam ediyor. Şekil 2.4'te görece yoğun doğrudan yabancı yatırım akışının Yunanistan için 1995'e kadar, İspanya ve Portekiz içinse halen sürdüğü görülüyor.¹⁷

Şekil 2.4 1995 Öncesi AB Üyelik Sürecindeki Gelişmekte Olan Ülkelerde Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi

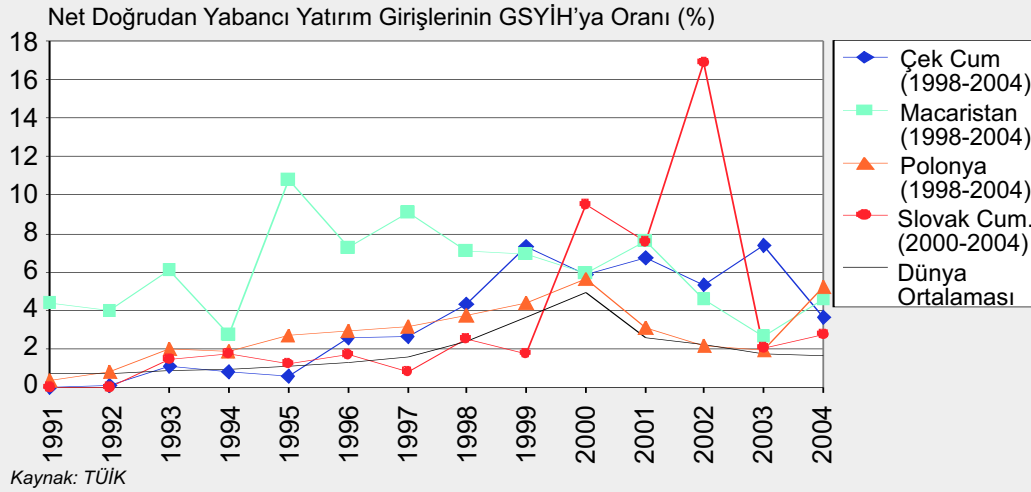
Kaynak: WDI Online

¹⁶Brenton (1996), aktaran Brenton, Di Mauro and Lucke (1999)

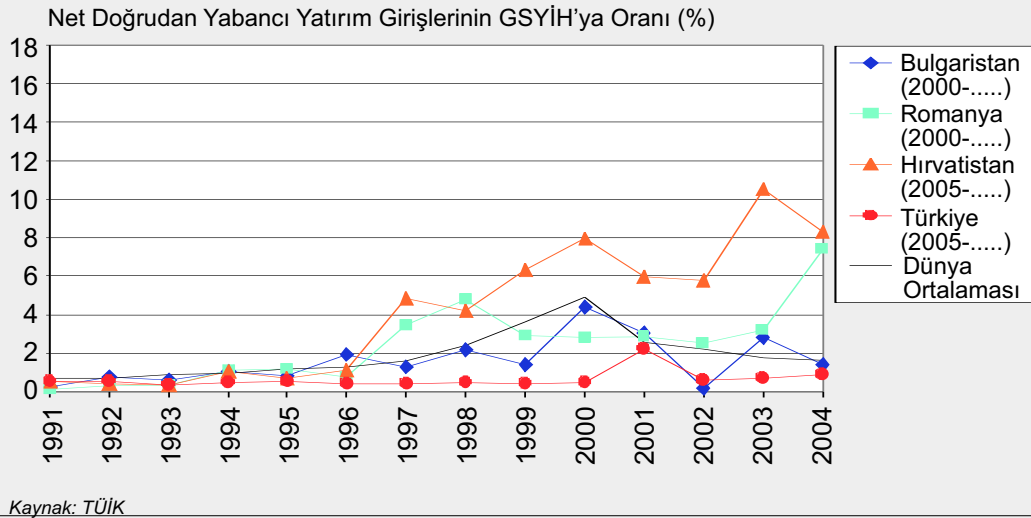
¹⁷Bu, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in cari açıklarını (Şekil 1.9) uzun dönem boyuca nasıl sürdürebildiklerinin bir açıklaması.

Benzer şekilde, 2004 yılında AB'ye katılan, nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkelere net doğrudan yabancı yatırım girişini dünya ortalamasına kıyasla veren Şekil 2.5, 1994 yılında AB'nin genişleme kararı almasından sonra, özellikle de 1998 yılında Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ile üyelik müzakerelerini resmen başlatmasının ardından bu üç ülkeye yönelen doğrudan yabancı yatırımların dünya ortalamasının üzerine çıktığını; Slovak Cumhuriyeti'nin ise müzakerelere başladığı 2000 yılından sonra yoğun dış yatırım almaya başladığını gösteriyor.

Şekil 2.5 1995 Sonrası AB Üyelik Sürecinde Olan Ülkelerde Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi

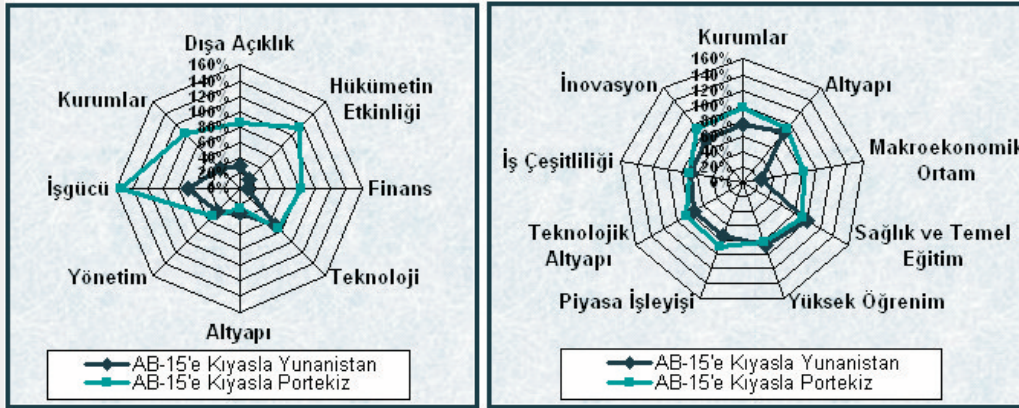
Şekil 2.6 2000 Sonrası AB Üyelik Sürecinde Olan Ülkelerde Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi

Türkiye ile birlikte halen AB üyelik sürecinde olan ülkelerden Bulgaristan ve Romanya, genel eğilime uygun olarak müzakerelere resmen başladıkları 2000 yılından sonra dünya ortalamasının üzerinde doğrudan yabancı yatırım almaya başlarken, Hırvatistan 1996 yılından beri bu ortalamanın üzerine çıkmış durumda. Bunun nedeni Hırvatistan'ın ekonomik potansiyeline bakıldığında çok daha önceden üyelik sürecine başlayabilecekken, müzakerelere siyasi nedenlerle ancak 2005 yılında resmen başlaması olabilir.

Farklı dönemlerde AB üyelik perspektifi verilen ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımları gösteren son üç şekil, AB genişlemesine yönelik duyuruların, öncelikle ekonomik olarak üyeliğe en hazır ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımları tetiklediğini belirten Bevan, Estrin ve Grabbe (2001)'i destekliyor. Baldwin, Francois ve Portes (1997) de, en azından görece daha fakir ülkeler için, AB üyeliği ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında bir bağ olduğuna dair tarihsel kanıtlar bulunduğunu belirtiyor. Ancak, Rodrik (1997) AB üyeliğinin beraberinde getirdiği en önemli kazanımın yatırım ortamının iyileşme potansiyeli olmakla beraber bunun kendiliğinden gerçekleşmediğini, ülke siyasetçilerinin seçimlerine bağlı olduğunu savunuyor; bu duruma örnek olarak da AB üyeliğinin getirdiği tüm imkanlardan yararlanarak gelişen Portekiz'e karşı bu imkanları siyasi hamilik için harcayan Yunanistan örneklerini veriyor. Bu iki savdan hangisinin geçerli olduğunu Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum-WEF) Küresel Rekabet Raporu'na dayanarak bu iki ülkenin yatırım ortamı karşılaştırılarak görülebilir. Şekil 2.7, Portekiz ve Yunanistan'ın Küresel Rekabet Alt Endekslerini,¹⁸%100 olarak alınan AB-15 ortalamasına kıyasla 1996 ve 2005 yılları için karşılaştırmalı olarak veriyor.

Şekil 2.7 Portekiz ve Yunanistan'ın 1996 ve 2005 Yılı Küresel Rekabet Alt Endeksleri

Kaynak: WEF, 1997

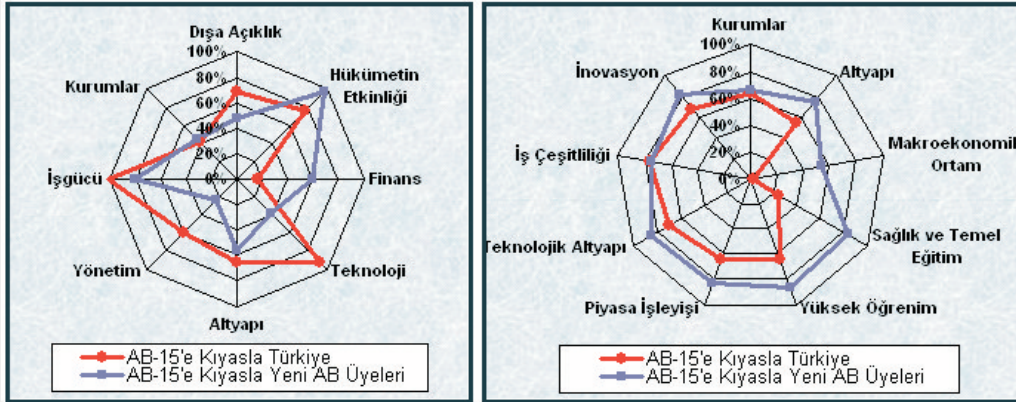
Kaynak: WEF, 2005

¹⁸Küresel Rekabet Alt Endeksleri Bölüm 2.3'de detaylı olarak açıklanmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu zaman içinde topladığı verileri ve/veya bu verilerin gruplandırılmasını değiştirdiği için bu iki farklı döneme ait değerleri belli bir ülke için doğrudan kıyaslamak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Şekil 2.7’de, Portekiz ve Yunanistan’ın Küresel Rekabet Alt Endekslerinin eldeki en eski verilerin ait olduğu 1996 yılında, %100 olarak alınan AB-15 ortalamasına kıyasla ne durumda olduğu, 2005 yılına ait verilerle oluşturulan farklı endekslerle yine %100 olarak alınan AB-15 ortalamasına kıyasla ne duruma geldiği karşılaştırılmaktadır. Buna göre 1996 ve 2005 döneminde, Yunanistan’daki makroekonomik ortam dışında, her iki ülkenin değerlerinin AB-15 ortalamasına yakınsadığını görülüyor. Yunanistan’ın makroekonomik ortamının AB ortalamasının oldukça gerisinde olması Rodrik (1997)’nin yatırım ortamının AB üyeliğiyle birlikte kendiliğinden iyileşmediği yolundaki savını desteklemekle kalmıyor, Şekil 2.4’te İspanya ve Portekiz’in aksine Yunanistan’a yönelik doğrudan yabancı yatırımların 1995’ten itibaren dünya ortalamasının altında kalmasının nedenini de açıklıyor. Buna karşın, doğrudan yabancı yatırımların tam üyelik sürecine girildikten sonra Yunanistan dahil bu süreci yaşayan ülkeler için dünya ortalamalarının üzerine çıktığı Şekil 2.4, 2.5 ve 2.6’da açıkça görülüyor.

Benzer bir yöntem kullanarak Türkiye ve nüfusu 4 milyonu aşan yeni AB üyelerinin yatırım ortamında AB-15’e göre 1996 ve 2005 yılları arasında görülen değişimi izleyebiliriz.

Şekil 2.8 Türkiye ve Yeni AB Üyelerinin 1996 ve 2005 Yılı Küresel Rekabet Alt Endeksleri

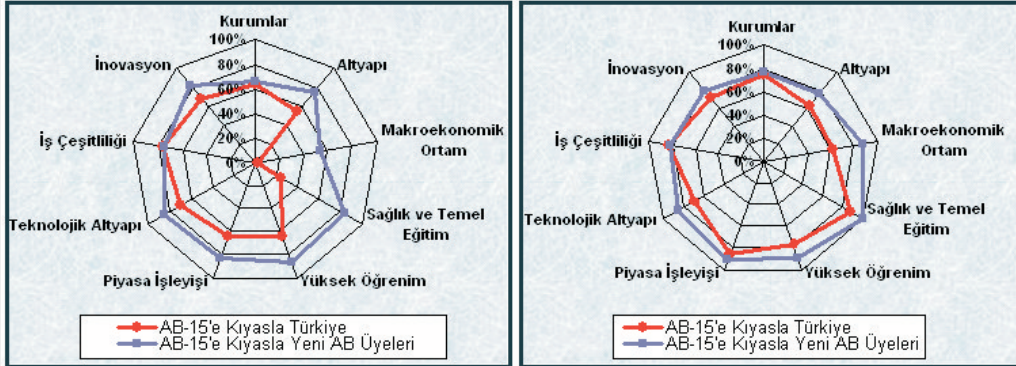
Kaynak: WEF, 1997

Kaynak: WEF, 2005

Şekil 2.8, Türkiye’nin, 1996 yılında iki kriter (Finans ve Hükümetin Etkinliği) dışında Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovak Cumhuriyeti ortalamasından daha iyi bir durumdayken, 2005 yılı değerleriyle yapılan karşılaştırmada İş Çeşitliliği hariç her alanda bu ülkelerin gerisine düştüğünü gösteriyor.

Özellikle Makroekonomik Ortam ile Sağlık ve Temel Eğitim başlığı altında toplanan verilerde, bir ölçüde Şekil 2.8'i oluştururken kullanılan ülke sıralamalarına dayalı yöntem nedeniyle çarpıcı bir fark görünmekle birlikte, 2005 yılı itibarıyla, Türkiye'nin karşılaştırıldığı ülkelerin oldukça gerisine düştüğü bir gerçek. Şekil 2.8'de, bu çarpıcı farkı oluşturan ülke sıralamalarına dayalı yöntemin kullanılma nedeni 1997 Küresel Rekabet Raporunda yalnızca ülke sıralamalarına yer verilmiş, 2005-2006 raporunda olduğu gibi ülke sıralamalarının yanında her alt endekse ait ülke skorlarının verilmemiş olması; dolayısıyla 1996 ve 2005 yılına ait Küresel Rekabet Endekslerini karşılaştırmayı mümkün kılmak için sıralamaya dayalı yöntemin kullanılma gereği. Sıralamaya dayalı yöntem ile skora dayalı yöntem kullanılarak yapılan karşılaştırma arasındaki farkı görmek için Şekil 2.9, 2005 yılı verileriyle oluşturulan, Türkiye ve nüfusu 4 milyonu aşan yeni AB üyelerinin %100 olarak alınan AB-15 ortalamasına göre Küresel Rekabet Alt Endekslerinin durumunu, her iki yöntemi kullanarak karşılaştırıyor. Bu karşılaştırma sonucunda ülkelerin göreceli durumlarında bir tersine dönme olmadığı, yalnızca farklılıkların keskinleştiği açıkça görülüyor.

Şekil 2.9 Türkiye ve Yeni AB Üyelerinin Sıralama ve Skora Göre AB-15 Ortalamasına Kıyasla 2005 Yılı Küresel Rekabet Alt Endeksleri

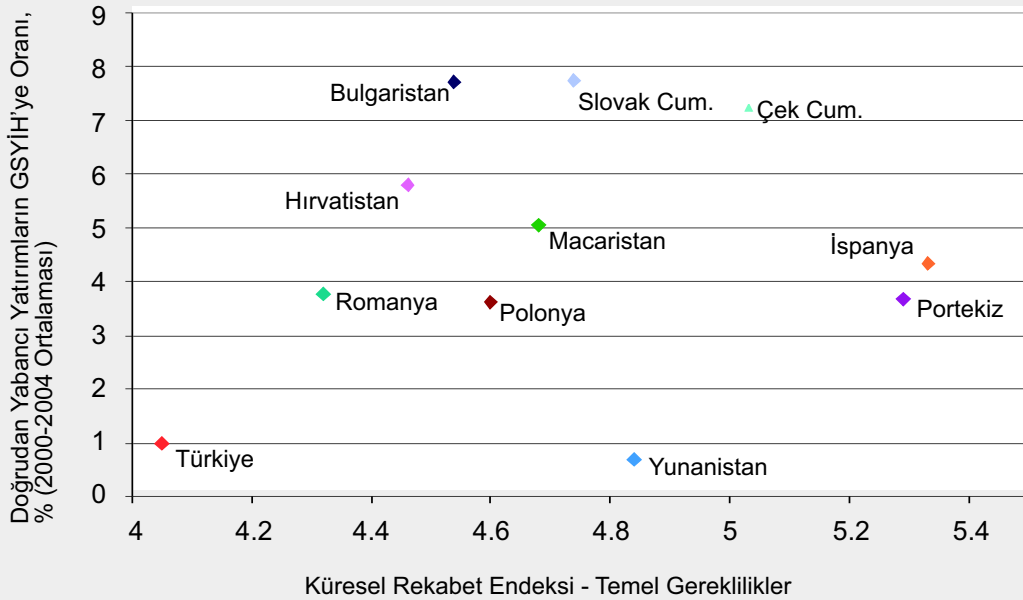
Kaynak: WEF, 2005

Kaynak: WEF, 2005

Şekil 2.8, Türkiye'nin 1996-2005 döneminde son genişlemede AB'ye katılan ülkelerin oldukça gerisine düştüğünü göstermekle kalmıyor, AB üyelik sürecinde ülkelerin Küresel Rekabet Endekslerinin AB ortalamasına büyük ölçüde yakınsadığını da göz önüne seriyor. Bu yakınsamayı yalnızca AB müktesebatına uyum için yapılan yasal düzenlemelere bağlamak gerek, çünkü Küresel Rekabet Endeksi pazarın büyüklüğü, vasıflı işgücünün varlığı, vergi oranları, ücretler, yolsuzluk gibi çok çeşitli kriterler göz önüne alınarak hesaplanıyor. Bunlar aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların da belirleyicileri. Dünya Ekonomik Forumu'nun 1997 Yönetici Anketi sonuçları da bir ülkenin Küresel Rekabet Endeksi ile çektiği doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki paralelliği ortaya koyuyor:

Küresel Rekabet Endeksine göre rekabet gücü en yüksek olan ülkeler, aynı zamanda yatırımcıların doğrudan yatırımlarını yönlendirmeyi düşündükleri ülkeler (Shatz, 1997). Küresel Rekabet Endeksi'nin yatırım ortamını değerlendiren Temel Gereklilikler alt endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin günümüzdeki durumu Dünya Ekonomik Forumu'nun 2005-2006 Raporunda yer alan verilere dayanarak oluşturulan Şekil 2.10'da görülebilir.

Şekil 2.10 Küresel Rekabet Endeksi (Temel Gereklilikler) ve Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: WEF (2005), WDI Online

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2005-2006 Raporuna göre Küresel Rekabet Endeksinin Temel Gereklilikler başlığı altında Kurumlar, Altyapı, Makroekonomik Ortam ile Sağlık ve Temel Eğitim'e ait veriler bir araya getirilerek oluşturulan alt endeks x-eksenini, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye oranı ise y-eksenini oluşturacak şekilde, AB üyelik sürecini yaşayan ve bu sırada henüz gelişmekte olan ülkeler için Şekil 2.10'da veriliyor. Bu şekilde ilk göze çarpan tüm ülkelerin AB üyelik süreci yaşadığı döneme göre gruplanmış olması: AB üyelik sürecini 1986 yılında tamamlamış olan İspanya ve Portekiz Temel Gereklilikler alt endeksinde en iyi durumda. AB'ye yakınsama sürecinde çok yol almış olmalarına rağmen, bu iki ülke 2000-2004 döneminde de GSYİH'lerinin ortalama %4'ü kadar dış yatırım almaya devam ediyor.

Şekil 2.10'da ikinci ülke grubunu 2004 genişlemesinde AB'ye katılan Çek ve Slovak Cumhuriyetleri ile Macaristan ve Polonya oluşturuyor. Türkiye'nin de yer aldığı son grupta ise şu anda AB üyelik sürecindeki ülkeler (Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya ve Türkiye) yer alıyor. Şekil 2.10'dan çıkarılabilecek bir başka sonuç da, beklendiği gibi, Yunanistan dışında tüm ülkelerin ait oldukları grupların üyelik sürecini ne kadar önce yaşamışlarsa Temel Gereklilikler alt endeksinde o kadar başarılı olmaları. Şekil 2.10'da yer alan ülkeler içinde üyelik sürecini önce tamamlamış olmasına karşın yatırım ortamı olması gerekenden daha kötü durumda olan tek ülke Yunanistan. Rodrik (1997)'de Yunanistan için yapılan yorum, yani bu ülke siyasetçilerinin önceliğinin yatırım ortamını iyileştirmek olmadığı yorumu, yalnızca bu ülke için geçerli ve genel olarak AB üyeliği hatta üyelik süreci yatırım ortamında iyileşmeyi beraberinde getiriyor. Bu durumda, AB üyeliği kendi başına bir amaç değil, fakat küresel boyutta rekabet gücünü ve dolayısıyla ülke çapında refahı artırmaya yönelik bir sürecin son aşaması olarak görülmeli.

Şekil 2.10, AB'ye farklı zamanlarda katılan ülkeleri gruplandırmakla ve AB üyelik sürecinin yatırım ortamında iyileşmeyi beraberinde getirdiğini göstermekle kalmıyor, bu gruplar içinde Küresel Rekabet Endeksinin Temel Gereklilikler alt endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki bağı da açıkça gösteriyor: Her grubun kendi içinde bir ülkenin Temel Gereklilikler alt endeksi ne kadar yüksekse, o ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ya oranı da o kadar yüksek oluyor. Türkiye, ait olduğu AB üyelik süreci içindeki ülkeler grubunda Temel Gereklilikler alt endeksi en düşük ülke. Dolayısıyla bir sonraki bölüm Türkiye'nin yatırım ortamını iyileştirmek için gereken stratejik öncelikleri, özellikle içinde bulunduğu gruptaki ülkelerle kıyaslamalı olarak belirlemeye ayrıldı.

2.3 Stratejik Öncelikleri Belirlemek İçin Uluslararası Kıyaslama

Stratejik öncelikleri belirlemede ülkelerin yatırım ortamını değerlendiren uluslararası kıyaslamalar yardımcı olabilir. Bu çalışmada ele alınan kıyaslamalardan ilki Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum-WEF) 1979 yılından beri hazırlamakta olduğu Küresel Rekabet Raporu'na dayanıyor. Dünya Ekonomik Forumu, verimliliğin ülke vatandaşlarının refahını artırmada çok önemli bir etken olduğunu göz önüne alarak, bu alanda ülkelerin rekabet düzeyini niceliksel olarak ölçebilmek için 2001 yılından bu yana Sachs ve McArthur'un geliştirdiği, verimliliğin makroekonomik belirleyicileriyle oluşturulan Büyüme Rekabet Endeksini (Growth Competitiveness Index-GCI) ve verimliliğin mikroekonomik unsurlarına dayanarak hazırlanan İş Rekabet Endeksini (Business Competitiveness Index-BCI) kullanmaktaydı. Rekabet gücünün mikro ve makro belirleyicilerinin birbirinden ayrılmaması gerektiği; çünkü şirketlerin başarılı olmasının kamu kuruluşlarının etkinliğine, eğitim sisteminin mükemmelliğine ve makroekonomik istikrara bağlı olduğu; bunlarınsa tek başlarına bir ülkede refah artışını sağlamada yeterli olmadıkları, şirketlerin verimli yöntem ve süreçler kullanarak mal ve hizmet şeklinde yeni değerler yaratmalarına bağlı olduğu düşüncesinden yola çıkarak Sala-i-Martin ve Artadi (2004) Küresel Rekabet Endeksi'ni tasarladı. Büyüme Rekabet Endeksi büyümenin temel belirleyicilerini incelemek için niceliksel bir çerçeve sunmakla beraber dünya ekonomisinin doğasında yaşanan gelişmeleri yansıtmıyor, daha çok bir ülkenin rekabet gücünün statik, diğer bir deyişle şu andaki düzeyinin belirleyicilerini kapsıyordu. Küresel Rekabet Endeksi ise daha kapsamlı ve yalnızca ülkelerin şu andaki verimlilik düzeyini değil orta vadede ekonomik büyüme potansiyellerini de yansıtmayı hedefleyen, statik ve dinamik unsurlardan oluşan bir endeks.

Küresel Rekabet Raporu'nun 2006–2007 dönemine ait son sayısına göre Türkiye Küresel Rekabet Endeksi sıralamasında 125 ülke içinde 59, İş Rekabet Endeksi'nde ise 121 ülke içinde 46. sırada (WEF, 2006). 2005–2006 dönemine ait bir önceki Raporda 117 ülke içinde Küresel Rekabet Endeksi sıralamasında 71. olan Türkiye, en önemli yabancı yatırım kaynağı olan AB-15 ülkelerinin yatırımlarını çekmede rekabet halinde olduğu son genişlemede AB üyesi olan (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti ve Polonya) ve Türkiye dışında şu anda üyelik sürecinde olan ülkelerin (Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya) gerisinde yer alıyordu. Son Rapora göre ise karşılaştırıldığı bu ülkelerden, sırasıyla 68. ve 72. olan Romanya ve Bulgaristan'ın üzerine çıkmayı başarmış durumda. Bu sonuca bakarak, Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecine girilmesiyle birlikte yapılan reformların yararlarının görülmeye başlandığı söylenebilir. Bir ülkenin uluslararası kıyaslamalarda genel sırası bir ölçüde bilgi verse de, önemli olan hangi alanlarda ilerleme kaydedildiğini ve hangilerinde müdahalenin gerekli olduğunu gösteren alt endeksler.

Küresel Rekabet Endeksi, Şekil 2.11'de görülen toplam dokuz grupta toplanmış birbirini tamamlayan verilerin oluşturduğu üç alt endeksten yararlanılarak hesaplanıyor. Grupların içinde enflasyonun düzeyi, üniversiteye kayıt oranı, kamu borcu ve internet erişim oranı gibi nesnel veriler ile bu tür verilerin derlenemediği ancak ekonomik büyümeye etkisinin önemli olduğu düşünülen belirleyiciler için öznel veriler yer alıyor. Öznel veriler, yargı bağımsızlığı, kurumsallaşmış yolsuzluğun varlığı, hükümetin ekonomiye yararsız müdahalelerinin boyutu gibi şirket yöneticileriyle yapılan anket çalışmaları sonucunda elde edilen verilerdir.

Şekil 2.11 Rekabetin 9 Temel Faktörü ve Ait Oldukları Küresel Rekabet Alt Endeksleri

Kaynak: WEF, 2004

Toplamda Küresel Rekabet Endeksi'ni veren üç alt endeksten ilki Kurumlar, Altyapı, Makroekonomik Ortam ile Sağlık ve Temel Eğitim'e ait veriler bir araya getirilerek oluşturulan Temel Gereklilikler; ikincisi Yüksek Öğrenim, Piyasa Etkinliği ve Teknolojik Altyapı verilerinin bir birleşimi olan Verimlilik Arttırıcılar; sonuncusu ise İnovasyon ve Faaliyet Çeşitliliği'ne ait verileri kapsayan İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri. Rekabet gücü, bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin dünya pazarlarındaki payı olarak değil, o ülkede sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak olan kurumların, politikaların ve üretim faktörlerinin tümünü kapsayan verimlilik olarak tanımlandığında büyüme üzerine iki yüzyıldır yapılan teorik ve ampirik çalışmalar sonucunda büyümenin belirleyicileri olarak kabul gören bütün parametreler rekabetin de belirleyicileri olarak kabul ediliyor.

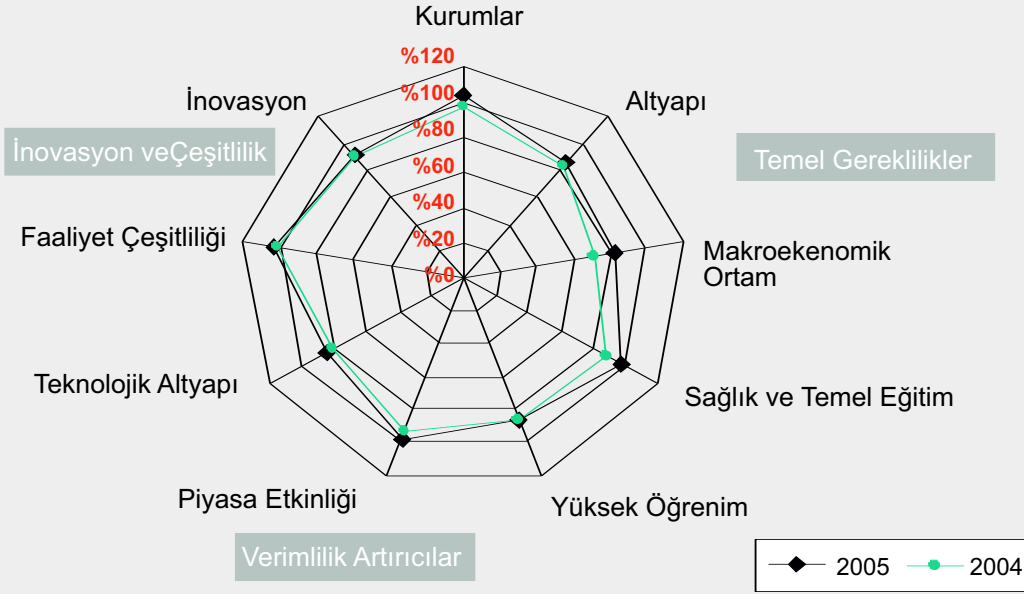
Aralarında dışa açıklık, makroekonomik istikrar, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, kurumlar, yolsuzluk, piyasa koşulları, kamu harcamaları, faaliyet çeşitliliği, talep düzeyi, pazar büyüklüğü gibi karmaşık ve birbirini dışlamayan birçok belirleyici faktöre ait veriler gruplandırılarak küresel rekabetin üç alt endeksini oluşturuyor.

Küresel Rekabet Endeksi, sanayileşmenin farklı basamaklarındaki ülkeler için farklı katsayılar kullanılarak toplanan bu üç alt endeksin bileşimi. Farklı katsayılar kullanılmasının nedeni, sanayileşmenin farklı basamaklarında farklı belirleyicilerin öne çıkması. Örneğin, İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri alt endeksinin katsayısı teknoloji üreten belli başlı ülkelerde daha fazla, çünkü bu ülkelerin büyümeleri teknolojik olarak ön saflarda oldukları için görece olarak daha çok kendi teknoloji geliştirme kapasitelerine bağlı. Ülkelerin teknoloji geliştirme kapasitelerini ölçmekte kullanılan patent sayıları icatlarla sonuçlanan Ar-Ge faaliyetlerinin göstergesi olarak alındığında sanayileşmenin en üst basamağında dünya çapında 25 ülke¹⁹ yer alıyor. Sanayileşmenin en alt basamağında yer alan ülkeler için ağırlık Temel Gereklilikler alt endeksine verilirken, orta düzeyde sanayileşmiş ülkeler için İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri önemli olmakla birlikte, ağırlık teknoloji özümsemesini mümkün kılan Yüksek Öğrenim, Piyasa Etkinliği ve Teknolojik Altyapı gibi Verimlilik Artırıcılar alt endeksinde. Kısaca kalkınmanın birbirini takip eden gelişmelerden oluşan dinamik bir süreç olduğu kabul edildiğinde sanayileşmenin farklı basamaklarındaki ekonomiler için rekabette farklı alt endeksler ağırlık kazanıyor:

- Üretim Faktörleri Odaklı Ekonomilerde ağırlık temel gerekliliklerde;
- Verimlilik Odaklı Ekonomilerde ağırlık verimliliği artıran belirleyici faktörlerde;
- İnovasyon Odaklı Ekonomilerde ise ağırlık inovasyonu ve faaliyet çeşitliliği artıran faktörlerdedir.

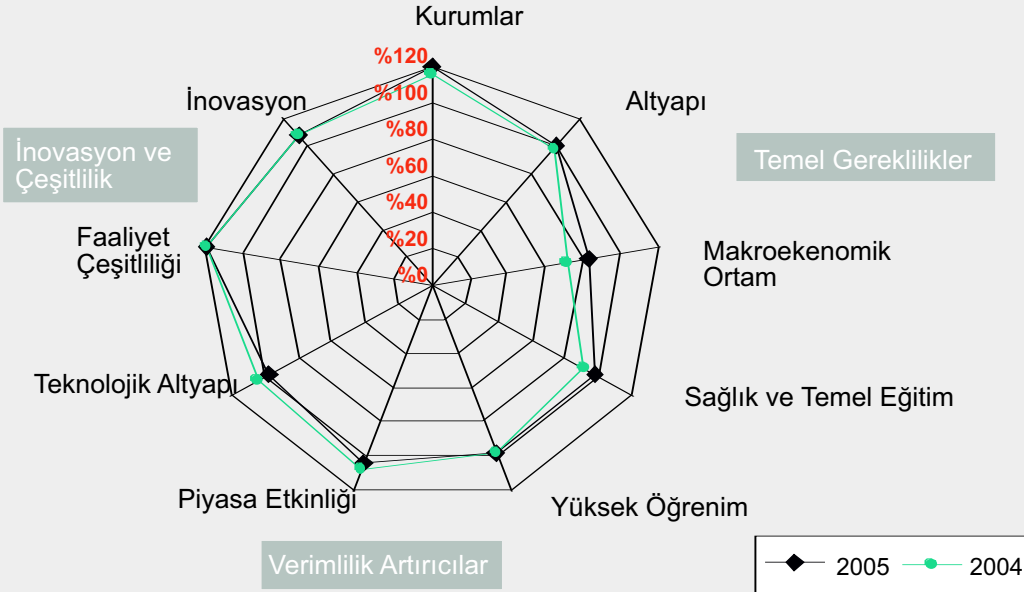
¹⁹ Bu ülkeler, Küresel Rekabet Raporu 2005–2006, sayfa 5 Tablo 1’de sıralanıyor.

Şekil 2.12 Türkiye'nin Küresel Rekabet Alt Endeksleri
Nüfusu 4 Milyonu Aşan Yeni AB Ülkeleri²⁰ Ortalamasına -%100- Kıyasla)

Kaynak: WEF (2005, 2006), REF Hesaplamaları

Şekil 2.13 Türkiye'nin Küresel Rekabet Alt Endeksleri
(AB Üyelik Sürecinde Olan Diğer Ülkelerin Ortalamasına -%100- Kıyasla)

Kaynak: WEF (2005, 2006), REF Hesaplamaları

²⁰ Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti ve Polonya

²¹ Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya

Şekil 2.12 ve Şekil 2.13, Küresel Rekabet Endeksini oluşturan üç alt endekse ait dokuz veri grubunda Türkiye'nin durumunu, sırasıyla son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkelerin %100 olarak alınan ortalaması ve şu anda AB ile üyelik sürecinde olan üç ülkenin yine %100 olarak alınan ortalaması ile karşılaştırmalı olarak veriyor. Bu ülkelerin tamamı Verimlilik Odaklı Ekonomiler grubunda yer aldığı için bu kıyaslama genel sıralamadaki yer ile de örtüşüyor. Her iki şekil de Türkiye'nin karşılaştırıldığı ülkelere kıyasla dokuz farklı veri grubunun her birindeki konumunu vermekle kalmıyor, bu konumlarda son iki raporda yaşanan değişiklikleri de veriyor.

Şekil 2.12'ye bakıldığında, son genişlemede AB üyesi olan ülkelere nüfusu 4 milyonu aşanların ortalama performansına kıyasla, hem 2004 hem de 2005 yılında, Türkiye'nin daha iyi olduğu tek grup *Faaliyet Çeşitliliği*. Bu grupta yer alan veriler bir ülkenin iş ağırları ile olduğu kadar şirketlerin operasyon ve stratejilerinin kalitesiyle de ilgili. Yerel tedarikçilerin niteliği ve niceliği ile ilgili anket verilerine dayanan bu grup özellikle sanayileşmenin üst basamaklarında olan ülkeler için birkaç nedenle önem taşıyor. Öncelikle şirketler ve tedarikçiler coğrafi olarak birbirlerine yakın kümelenmeler (clusters) içinde birbirleriyle bağlandıkları zaman inovasyona yönelik fırsatlar daha çok ortaya çıkıyor ve yeni firmaların girişi önündeki engeller azalıyor. İkinci olarak, şirketlerin operasyonları ve markalaşma, pazarlama, değer zinciri yaratma, benzersiz karmaşık ürünler geliştirme gibi stratejileri hep birlikte modern ve çeşitlilik arz eden faaliyet süreçlerine olanak sağlıyor. Böylece mal ve hizmet üretiminde yüksek verimlilik dolayısıyla ülkenin rekabet gücünde artış görülüyor. Daha çok teknoloji üreten sanayileşmiş ülkeler için önemli olan bu grupta Türkiye'nin yüksek performansı Küresel Rekabet Endeks değerini daha az etkiliyor.²²

İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri alt endeksini oluşturan diğer veri grubu olan *İnovasyon* alanında da Türkiye yeni AB üyelerine yakın bir performans sergiliyor ve 2005 yılında 2004'e göre çok az da olsa bir gelişme var.

Türkiye, 2004 yılında, *Kurumlar* başlığı altında toplanan verilerde Şekil 2.12'de kıyaslandığı ülkelere yakın bir performans sergilerken, 2005 yılında daha iyi bir konuma geçmiş durumda. **Temel Gereklilikler** alt endeksini oluşturan veri gruplarından birisi olan *Kurumlar* büyüme sürecinin başlayabilmesi için bir önkoşul, çünkü bir ülkenin kamu ve özel kuruluşları ekonominin temel oyuncularının bir araya geldiği çerçeveyi oluşturuyor. Ekonominin verimli işleyebilmesi için "iyi yönetim" yalnızca kamu değil, özel sektörde de uygulanmalı. *Kurumlar* dışında, **Temel Gereklilikler** alt endeksini oluşturan veri gruplarından *Sağlık ve Temel Eğitim* alanında, 2005 yılında yayımlanan raporda başlıca yeni AB üyelerinden %12 daha az başarıyken, Türkiye, 2006 raporunda bu ülkelerin düzeyini yakalamak üzere.

²² Küresel Rekabet Endeksi hesaplanırken, Türkiye'nin dahil olduğu Verimlilik Odaklı Ekonomiler için **Temel Gereklilikler** alt endeksinin ağırlığı %40, **Verimlilik Artırıcıları** %50, **İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri** alt endeksinin ağırlığı ise sadece %10 olarak alınıyor.

Temel Gereklilikler içinde olduğu gibi, tüm veri grupları içinde de Türkiye'nin performansının en kötü olduğu alan *Makroekonomik Ortam*. Bu alandaki skoru belirleyen 2004 yılına ait bütçe açığı, fiyat istikrarı gibi nesnel verilerde Türkiye, Küresel Rekabet Raporu 2005-2006'da yer alan ülkeler içinde son sıralardayken 2006-2007 Raporu'nda daha yukarılarda yer alıyor. Bu düzelme Şekil 2.12'de açıkça görünüyor. Büyüme üzerine yapılan bir çok ampirik çalışma gibi Fischer (1993) de istikrarlı bir makroekonomik ortamın, yani düşük enflasyon oranı ve küçük bütçe açıklarının sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağladığını belirtiyor. Bu nedenle, *Makroekonomik Ortamı* oluşturan kriterlerde daha fazla ilerleme sağlanması yönündeki çabalar sürdürülmeli. Toplamda **Temel Gereklilikler** alt endeksini oluşturan son veri grubu olan *Altyapı* alanında Türkiye kıyaslandığı ülkeler ortalamasının %17 altında bir başarıya sahip. Öyleyse *Makroekonomik Ortam*'ın ardından verimliliği artırmak için müdahalenin gerekli olduğu alan demiryolları, limanlar, hava taşımacılığı, elektrik arzı ve telefon hatlarının nitelik ve niceliğini kapsayan *Altyapı*.

Türkiye'nin Şekil 2.12'de kıyaslandığı ülkelere yakın bir performans sergilediği veri gruplarından birisi de *Piyasa Etkinliği*. **Verimlilik Artırıcılar** alt endeksini oluşturan veri gruplarından olan *Piyasa Etkinliği*, Küresel Rekabet Raporu'nda emek, ürün ve finans piyasalarının etkin işleyip işlemediğine dair verileri kapsıyor. Bu piyasaların etkin işlemesi ekonomik kaynakların verimli kullanımını, dolayısıyla üretkenliği ve rekabetçiliği beraberinde getiriyor. Bu veriler, piyasaların verimli çalışmasını engelleyen hukuksal (hukuksal çerçevenin etkinliği), finansal (vergilendirmenin etkinliği) ve işlevsel (iş kurmak için gereken işlem sayısı ve süre) uygulamaları olduğu kadar yurtiçindeki ve yurtdışı ile olan rekabeti ve pazar büyüklüklerini de kapsıyor. **Verimlilik Artırıcılar** alt endeksini oluşturan diğer veri gruplarında, *Teknolojik Altyapı* ve *Yüksek Öğrenim*'de ise, Türkiye, 2006-2007 Raporu'na göre, son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkelere kıyasla %16 ve %14 daha düşük bir performans sergilemekle kalmamış, bir önceki rapora kıyasla önemli bir gelişme de göstermemiş.

Türkiye dışında şu anda AB üyelik sürecinde olan üç ülkenin-Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya- ortalaması %100 olarak alındığında, Türkiye'nin Küresel Rekabet Endeksi'ni oluşturan dokuz veri grubu içinde bu ülkelere yakın bir biçimde daha az başarılı olduğu alan yine *Makroekonomik Ortam*(Şekil 2.13). *Sağlık ve Temel Eğitim*, *Altyapı*, *Yüksek Öğrenim*, *Piyasa Etkinliği*ve *Teknolojik Altyapı* veri gruplarında kıyaslandığı ülkelere yakın bir portre çizen Türkiye'nin *Faaliyet Çeşitliliği*, *Kurumlar* ve bir ölçüde *İnovasyon* alanındaki performansı belirgin bir şekilde daha iyi. Şekil 2.13'den varılabilen bir başka sonuç da 2006-2007 Raporu'nda, bir önceki rapora kıyasla *Makroekonomik Ortam* ve *Sağlık ve Temel Eğitim* alanında Türkiye'nin performansında görece bir artış olmasına karşın *Teknolojik Altyapı*'da karşılaştırıldığı ülkelere geriye düşmesi. Bu durum, gerek sabit gerekse mobil iletişim alanında özelleştirme süreci nedeniyle son birkaç yılda yatırımların aksamasına bağlı gibi görünüyor.

Şekil 2.12 ve Şekil 2.13’de verilen Küresel Rekabet Endeksini oluşturan üç alt endekse ait dokuz veri grubunda Türkiye’nin durumuna baktığımızda iki sonuca varmak mümkün. Bunlardan ilki, 2004 yılındaki son genişlemede AB’ye katılan ülkelere kıyasla AB üyelik sürecinde olan üç ülkeye göre Türkiye’nin genel olarak daha başarılı olduğu. İkinci ve daha önemlisi ise Türkiye’nin *Faaliyet Çeşitliliği* ve *İnovasyon* gibi İnovasyon Odaklı Ekonomiler için önemli olduğu düşünülen, daha çok özel sektörün performansının değerlendirildiği veri gruplarında daha başarılı, *Makroekonomik Ortam*, *Sağlık ve Temel Eğitim* ile *Altyapı* gibi daha çok ülke yönetiminin performansını ölçen **Temel Gereklilikler** alt endeksinde başarısız olması. Bu sonuç hem son on yıllarda Türkiye’nin ne kadar kötü yönetildiğinin bir göstergesi, hem de Küresel Rekabet Endeksi’nde potansiyeline kıyasla alt sıralarda yer almasının bir nedeni: Daha önce de belirtildiği gibi Küresel Rekabet Endeksi hesaplanırken, Türkiye’nin dahil olduğu Verimlilik Odaklı Ekonomiler için **İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri** alt endeksinin ağırlığı sadece %10, **Temel Gereklilikler** alt endeksinin ağırlığı ise %40.

Yatırım ortamını ölçmekte yararlanılabilecek bir başka ülkelerarası kıyaslama yöntemi de Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (International Institute for Management Development - IMD) tarafından her yıl yayınlanan Rekabetçilik Endeksi. Bu endeksin amacı, bir ülkenin, girişimcilerinin rekabet gücünü artıracak ortamı oluşturabilme ve sürdürebilme becerisini diğer ülkelerle kıyaslamalı olarak incelemek ve sıralamak.

Tablo 2.1 IMD Rekabetçilik Endeksine Göre Sıralama

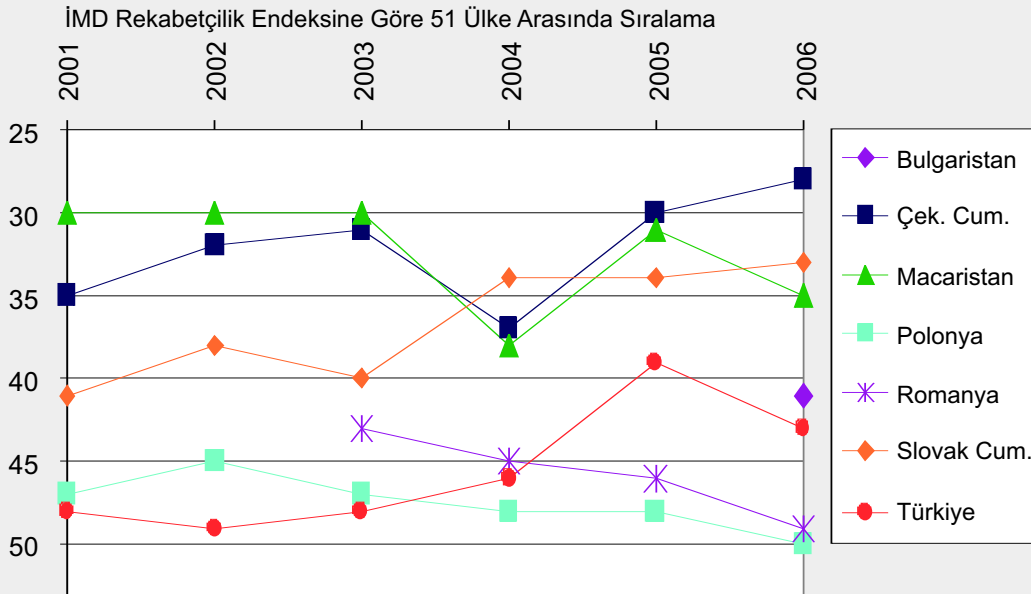
Ülkeler	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ABD	1	1	1	1	1	1
Hong Kong	4	13	10	6	2	2
Singapur	3	8	4	2	3	3
İzlanda	10	11	8	5	4	4
Danimarka	15	6	5	7	7	5
Avustralya	12	10	7	4	9	6
Kanada	9	7	6	3	5	7
İsviçre	8	5	9	14	8	8
Lüksemburg	2	2	2	9	10	9
Finlandiya	5	3	3	8	6	10
İrlanda	7	9	11	10	12	11
Norveç	19	14	15	17	15	12
Avusturya	14	15	14	13	17	13
İsveç	11	12	12	11	14	14
Hollanda	6	4	13	15	13	15
Japonya	23	27	24	21	19	16
Tayvan	16	20	17	12	11	17
Çin	26	28	27	22	29	18
Estonya	22	21	22	26	24	19
İngiltere	17	16	19	20	20	20
Yeni Zelanda	21	18	16	18	16	21
Malezya	28	24	21	14	26	22
Şili	27	22	25	25	18	23
İsrail	20	26	29	32	23	24
Almanya	13	17	20	19	21	25
Belçika	18	19	18	23	22	26
Hindistan	42	41	42	29	33	27
Çek Cumhuriyeti	35	32	31	37	30	28
Tayland	34	31	28	27	25	29
Fransa	25	25	23	28	28	30
İspanya	24	23	26	28	32	31
Güney Kore	29	29	32	33	27	32
Slovak Cumhuriyeti	41	38	40	34	34	33
Kolombiya	44	42	37	33	38	34
Macaristan	30	30	30	38	31	35
Yunanistan	31	36	36	35	41	36
Portekiz	32	33	33	30	36	37

Güney Afrika	37	39	38	40	37	38
Slovenya	38	35	34	36	43	39
Ürdün	..	..	39	39	35	40
Bulgaristan	..	..	..	..	..	41
Filipinler	39	40	41	43	40	42
Türkiye	48	49	48	46	39	43
Brezilya	40	37	44	44	42	44
Meksika	36	43	45	47	47	45
Rusya	43	44	46	41	45	46
Arjantin	45	48	50	50	49	47
İtalya	33	34	35	42	44	48
Romanya	..	..	43	45	46	49
Polonya	47	45	47	48	48	50
Hırvatistan	..	..	..	..	..	51
Endonezya	46	47	49	49	50	52
Venezüella	49	46	51	51	51	53

Kaynak: IMD World Competitiveness Yearbook 2005

Tablo 2.1'e göre, 51 ülke arasında yapılan rekabetçilik sıralamasında 2005 yılında Türkiye 39. sırada yer alırken 2006 yılında 43. sıraya düşüyor. Bu 4 basamak düşüşün nedeni Türkiye'den daha rekabetçi gözüken Bulgaristan'ın listeye 2006 yılında eklenmesinin yanında 2005 yılında Türkiye'nin gerisinde olan Yunanistan, Slovenya ve Filipinlerin son raporda daha yukarı çıkması. Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırladığı Küresel Rekabet Endeksi sıralamasından farklı olarak IMD'nin yaptığı sıralamada Türkiye, son genişlemede AB üyesi olan ülkelere Polonya ve üyelik sürecinde olan ülkelere Hırvatistan ve Romanya'nın üzerinde yer almakla kalmıyor, AB-15 ülkelerinden İtalya'dan da daha rekabetçi görünüyor. İki endeks arasındaki bu farklılığın nedeni WEF'in Küresel Rekabet Endeksi hesaplanırken, sanayileşmenin farklı basamaklarındaki ülkeler için alt endekslerin ağırlıklarının farklı olması ve Türkiye'nin görece daha iyi bir performans gösterdiği verilerin ait olduğu alt endeksin ağırlığının, bulunduğu basamakta daha az olması gibi görünüyor.

Şekil 2.14 Seçilmiş Ülkelerin IMD Rekabetçilik Endeksine Göre Sıralaması, 2001-2006

Kaynak: IMD World Competitiveness Yearbook 2006

Türkiye'nin rekabet gücünde 2001-2006 yılları arasında yaşanan değişimi kıyaslamalı olarak görebilmek için, Şekil 2.14 son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkeler ve şu anda AB üyelik sürecinde olan ülkelerin 53 ülke içindeki sırasını veriyor. Buna göre 2001-2003 döneminde karşılaştırıldığı ülkelerin hepsinden geride olan Türkiye'nin IMD Rekabetçilik Endeksi'ne göre hesaplanan rekabet gücü, 2006 yılı itibarıyla Polonya ve Romanya'nınkine kıyasla daha fazla.

2000-2001 yıllarında yaşadığı krizin ardından 2002 yılında 51 ülke arasında 49. olarak sıralamadaki en kötü yerini alan Türkiye, 2006 yılına kadar sıralamadaki yerini sürekli olarak yükseltti. Hangi alanlarda müdahalenin gerekli olduğunu ortaya çıkarmak için alt endekslere bakmak gerekiyor.

IMD Rekabetçilik Endeksi, Rekabet Etmenleri adı verilen ve toplamda 314 farklı kriteri içeren dört alt endeksin bileşiminden oluşuyor:

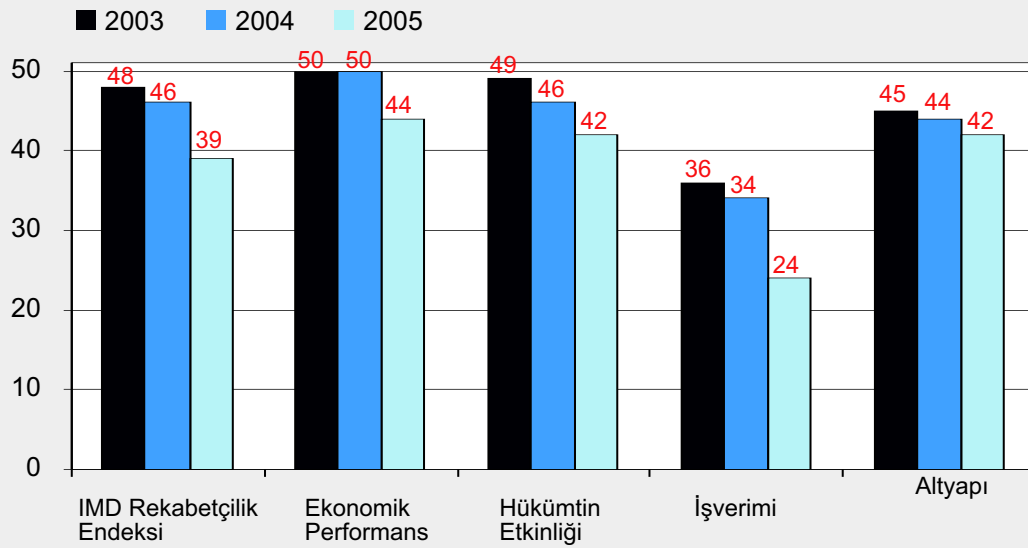
■ **Ekonomik Performans:** Ülke ekonomisi ile ilgili makroekonomik bir değerlendirme yapmayı amaçlayan *Yurtiçi Ekonomik Durum*, *Dış Ticaret*, *Uluslararası Yatırım*, *İstihdam* ve *Fiyatlar* gibi başlıklar altında gruplanabilecek 77 kriteri kapsıyor.

■ **Hükümetin Etkinliği:** *Kamu Maliyesi*, *Maliye Politikası*, *Kurumsal Çerçeve*, *İş Kanunu* ve *Toplumsal Çerçeve*'yi yansıtan ve hükümet politikalarının rekabeti teşvik edip etmediğini ölçen 73 kriterden oluşuyor.

■ **İş Verimi:** İşletmelerin ne ölçüde inovatif, karlı ve sorumlu bir şekilde çalıştığını belirleyen *Üretkenlik ve Verimlilik*, *Emek Piyasası*, *Finans*, *Yönetme Becerileri* ile *Tutum ve Değerler* başlıkları altında toplanan 69 kriterden meydana geliyor.

■ **Altyapı:** Temel, teknolojik, bilimsel ve insan kaynakları altyapısının işletmelerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını saptamaya çalışan ve *Temel Altyapı*, *Teknolojik Altyapı*, *Bilimsel Altyapı*, *Sağlık ve Çevre*, *Eğitim* başlıkları altında toplanan 95 kriteri kapsıyor.

Şekil 2.15 Türkiye'nin IMD Rekabetçilik Endeksi ve Alt Endekslerde 51 Ülke İçinde Yeri

Şekil 2.15, Türkiye'nin IMD Rekabetçilik Endeksi ve alt endekslerde 51 ülke içinde yerini veriyor. Buradaki bulgular Dünya Ekonomi Forumu'nun hazırladığı Küresel Rekabet Raporu'nu destekliyor: Türkiye'nin en başarılı olduğu kriterler, IMD Rekabetçilik Endeksi'nde **İş Verimi** olarak adlandırılan, WEF Küresel Rekabet Endeksi'nde ise *Faaliyet Çeşitliliği* adı altında toplanan, daha çok özel sektörün performansının değerlendirildiği veri grupları. Bu Rekabet Etmeni'nde Türkiye 2005 yılında 51 ülke arasında 24. sırada yer alırken diğer üç etmende rekabet gücü en düşük on ülke arasında.

Rekabet Etmenleri'nin alt başlıklarına²³ baktığımızda Türkiye'nin en başarılı olduğu kriterler *Dış Ticaret, Tutum ve Değerler, Yurtiçi Ekonomik Durum, Uluslararası Yatırım, İş Kanunu* ile *Üretkenlik ve Verimlilik* olarak sıralanıyor. En başarısız olunan alanlar ise *Kamu Maliyesi, Fiyatlar, Temel-, Teknolojik-, Bilimsel-Altyapı, Eğitim ve İstihdam*. Bunlardan ilk ikisi, yani bütçe açığı ve tüketici fiyatları enflasyonu konusunda son yıllarda gösterilen çabalar sonucunda yaşanan iyileşmeler göz önüne alındığında, Türkiye'nin rekabet gücünü artırmak için öncelik vermesi gereken alanlar her tür altyapı, özellikle telekomünikasyon alanına yapılacak yatırımlarla internet kullanımının yaygınlaştırılması; eğitim, özellikle %86,5 olan 15 yaş üstü nüfusun okuryazarlık oranının artırılması; ve istihdam, özellikle kadın istihdamının artırılması olarak beliriyor. Bu alanlar dışında rekabet gücünü düşüren en önemli unsur imalat sektöründe emek maliyetinin yükselme eğilimi olarak göze çarpıyor. Gerçekten de, vergi takozu olarak da adlandırılan emek maliyeti üzerindeki sosyal güvenlik primleri dahil vergi yükü açısından Türkiye % 42 ile, AB üyelerine ABD ve Japonya'nın eklendiği grup içinde bu oranın en yüksek olduğu 6. ülke (Eurostat, 2006).

IMD Rekabetçilik Yıllığı'nın bulguları, Dünya Ekonomi Forumu'nun hazırladığı Küresel Rekabet Raporu'nunkileri, yalnızca en başarılı olunan kriterlerde değil en başarısız olunan alanlarda da destekliyor. Dolayısıyla, her ikisinden de Türkiye için benzer sonuçlar çıkarmak mümkün. Müdahale edilecek alanlar olarak zaten bir süredir düzeltme çabalarının sürdürüldüğü makroekonomik ortamın yanında Sağlık ve Temel Eğitim ile Altyapı gibi mikroekonomik alanlar öne çıkıyor. Ülke ekonomilerindeki büyümenin, şirketlerin büyümesini sağlayan mikroekonomik temellere dayandığı hususuna vurgu yapan Dünya Bankası da bu konuya verdiği önemi başlattığı Doing Business serisiyle göstermiş durumda.

Bu raporda yatırım ortamını ölçmekte yararlanılan üçüncü ve son ülkelerarası kıyaslama yöntemi de Dünya Bankası'nın 2004 yılından beri her yıl yayımladığı İş Yapma (Doing Business) serisi içinde yer alan İş Yapma Kolaylığı Endeksi (The Ease of Doing Business Index). Bu endeks on farklı alanda ülkelerin sıralamadaki yerinin yüzdelik değerinin ortalamasını alarak onları 1'den kapsanan ülke sayısı olan 175'e kadar sıralıyor. 2006 yılına ait verileri içeren 2007 raporunda yer alan on alan şöyle sıralanıyor:

²³ IMD World Competitiveness Yearbook, 2005, sayfa 405

- *İş Kurma*: Yeni bir iş kurmak için gereken işlem sayısı, süre, maliyet ve minimum sermaye;
- *Ruhsat Alma*: İktisadi faaliyetlerin ruhsat ve izinleri için gereken işlem sayısı, süre ve maliyet;
- *İstihdam Etme*: İstihdam etme zorluğu, çalışma saatlerinin katılığı, işten çıkarma zorluğu endeksleri ve istihdam etme ve işten çıkarmanın maliyeti;
- *Aktif Kaydı*: Ticari gayrimenkullerin kayıt işlemleri için gereken işlem sayısı, süre ve maliyet;
- *Kredi Alma*: Kanuni haklar endeksinin gücü, kredi isteyenler hakkında toplanan bilginin derinliği;
- *Yatırımcıyı Koruma*: Yatırımcıyı bilgilendirme düzeyi, yönetici sorumluluğunun kapsamı ve kötü yönetiminden ya da sorumlulukların yerine getirilmemiş olmasından ötürü hissedarların yönetime dava açabilmesinin kolaylığı ile ilgili göstergeler;
- *Vergi Ödemeleri*: Ödenmesi gereken vergilerin sayısı, vergi beyannamesi hazırlamak için harcanan zaman ve ödenecek toplam verginin brüt kara oranı;
- *Sınır Ötesi Ticaret*: İhracat ve ithalat yapabilmek için gereken belge ve imza sayısı ile süre;
- *Sözleşmelerin Uygulanabilirliği*: Bir borç sözleşmesinin hükümlerini yargı yolu ile uygulatmak için gereken işlem sayısı, süre ve maliyet;
- *İş Sonlandırma*: Bir iktisadi faaliyeti sonlandırmak için gereken süre ve maliyet ile sermaye geri akış oranı;

Her alandaki sıralama da, bu alanları oluşturan göstergelerde ülkelerin sıralamadaki yerinin yüzdelik değerinin ortalaması alınarak bulunuyor. Benzer yöntemi kullanarak, Türkiye ile son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkeler ve şu anda AB üyelik sürecinde olan diğer ülkeleri yatırım ortamı açısından kıyaslamak mümkün. Bundan önce, Türkiye'nin genel sıralamadaki yerine ve yukarıda verilen alanlarda 175 ülke içinde hangi sırada olduğuna bakmak, öncelikle Türkiye'nin yatırım ortamının dünya içindeki yerini görmek için gerekli.

Tablo 2.2 Dünya Bankası Raporu'na göre Türkiye'nin İş Yapma Bileşenleri

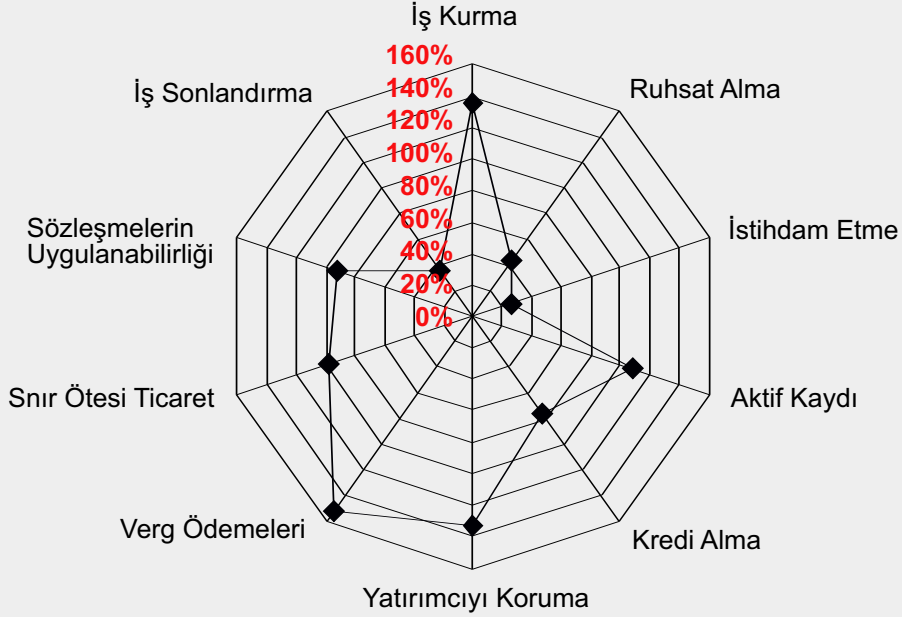
İş Yapma Endeksi ve Bileşenleri	2006	2005
İş Yapma Endeksi	91	84
İş Kurma	53	47
Ruhsat Alma	148	145
İstihdam Etme	146	148
Aktif Kaydı	54	48
Kredi Alma	65	59
Yatırımcıyı Koruma	60	58
Vergi Ödemeleri	65	61
Sınır Ötesi Ticaret	79	69
Sözleşmelerin Uygulanabilirliği	70	69
İş Sonlandırma	138	137

Kaynak: *Doing Business in 2007, The World Bank Group*

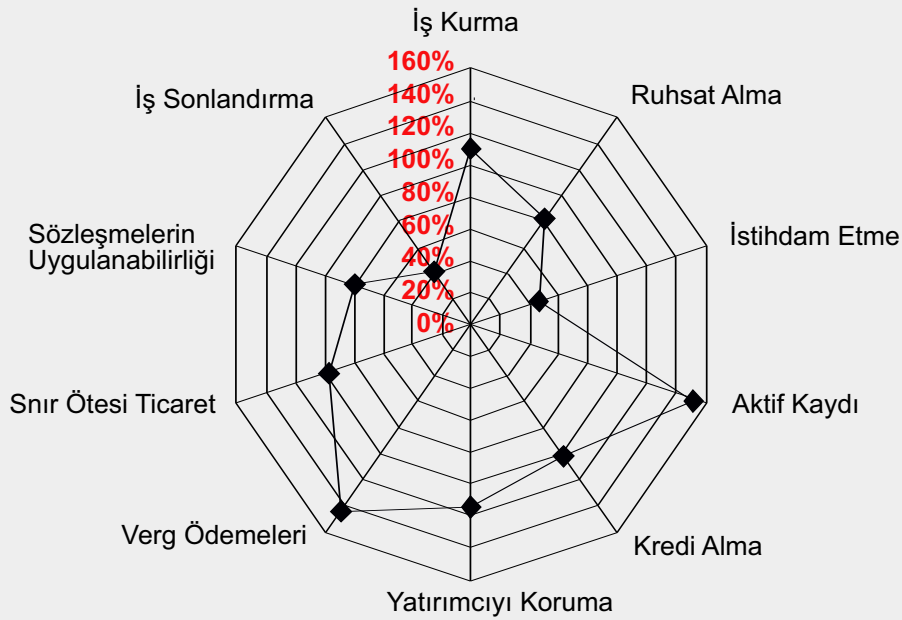
Dünya Bankası'nın 2007 yılında yayımladığı son rapora göre İş Yapma Kolaylığı Endeksi'nde genel sıralamada 175 ülke arasında Türkiye 91. olarak Hırvatistan dışında karşılaştırıldığı ülkelerin tümünden daha geride yer alıyor. Bu raporda ele aldığımız ilk iki endeks, yani Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırladığı Küresel Rekabet Endeksi ve IMD Rekabetçilik Endeksi, ülkelerin daha genel bir değerlendirilmesini yansıtırken, İş Yapma Kolaylığı Endeksi daha çok şirketlerin büyümesini sağlayan mikroekonomik temellerini karşılaştırıyor. Bu açıdan incelenen endeksler arasında özel olarak yatırım ortamını değerlendirmek ve hangi alanlarda müdahaleye gerek olduğunu bulmak için en uygun olanı İş Yapma Kolaylığı Endeksi'nin bileşenleri.

Şekil 2.16, nüfusu 4 milyonu aşan yeni AB üyelerinin %100 olarak alınan ortalamasına kıyasla Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı alt endekslerinin tutarlı bir yapıda olmadığını gösteriyor: Bazı endekslerde çok daha iyi durumdayken, bazılarında yeni AB üyeleri ortalamasının %30'una bile ulaşmıyor. Toplam on alt endeksin dördünde Türkiye karşılaştırıldığı ülkelere göre daha başarılı. Bunlar başarı sırasına göre *Vergi Ödemeleri*, *İş Kurma*, *Yatırımcıyı Koruma* ve *Aktif Kaydı*. *Sınır Ötesi Ticaret* alt endeksinde Türkiye, karşılaştırıldığı ülkelerle başa baş bir performans sergilerken *İstihdam Etme*, *İş Sonlandırma*, *Ruhsat Alma*, *Kredi Alma* ve *Sözleşmelerin Uygulanabilirliği* alanında oldukça kötü.

Şekil 2.16 Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Alt Endeksleri (Nüfusu 4 Milyonu Aşan Yeni AB Ülkeleri Ortalamasına -%100- Kıyasla)

Şekil 2.17 Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığı Alt Endeksleri: AB Üyelik Sürecinde Olan Diğer Ülkelerin Ortalamasına -%100- Kıyasla)

Kaynak: Doing Business in 2007, The World Bank Group

Şekil 2.17’de karşılaştırıldığı, AB üyelik sürecinde olan diğer ülkelerin yine %100 olarak alınan ortalamasına kıyasla Türkiye’nin İş Yapma Kolaylığı alt endeksleri, Şekil 2.16’da kıyaslandığı ülkelere göre daha başarılı. Yine toplam on alt endeksin aynı dördünde Türkiye karşılaştırıldığı ülkelere göre daha başarılı. En belirgin fark, *Sınır Ötesi Ticaret* alt endeksine ek olarak *Kredi Alma* alt endeksinde de başa baş bir performans sergilenmesi; başarısız olunan alanlar ise *İş Sonlandırma*, *İstihdam Etme*, *Sözleşmelerin Uygulanabilirliği* ve *Ruhsat Alma*. Her iki şekil için de geçerli olan bu değişken yapı daha çok Türkiye’nin değerlerindeki tutarsızlıktan²⁴ kaynaklanıyor. Bir başka deyişle, Türkiye bazı kriterlerde karşılaştırıldığı ülkelere göre oldukça iyi bir performans sergilerken, diğerlerinde çok kötü. Bunun nedeni, aşağıda detaylı olarak inceleneceği gibi, bazı alanlarda, örneğin şirket kurma ve vergi ödemede, yapılan reformlarla ilerleme sağlanmasına karşın şirket kapatma gibi başka bazı alanlarda, henüz bir ilerleme kaydedilememiş olması.

Türkiye’nin en başarılı olduğu kriterlerden biri *İş Kurma*: 8 olan işlem sayısı, 9 gün olan süre ve kişi başına gelirin %18,7’si tutarındaki gerekli asgari sermaye²⁵ ile Türkiye, son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkeler ve şu anda AB üyelik sürecinde olan diğer ülkelere daha iyi durumda. Bu alt endekste yalnızca iş kurmanın maliyeti yüksek: kişi başına gelirin yüzde 26,8’i.

Vergi Ödemeleri alt endeksinde de 18 olan ödeme sayısı, 254 saat olan vergi beyannamesi hazırlama süresi, bu bölümde karşılaştırıldığı ülkelere kıyasla Türkiye’ye avantaj sağlıyor. Bu alt endeksin içerdiği bir diğer veri olan orta büyüklükte bir şirketin ödemesi gereken toplam verginin brüt karlarına oranı, 2006 yılı içinde yapılan vergi reformu sayesinde, %46,3 ile OECD ülkelerinin 1,5 puan altına düşmüş durumda. Bu değer geçen yıl yayımlanan raporda OECD ülkelerinin 6 puan üzerindeydi.

Türkiye’nin yatırım ortamının bu bölümde karşılaştırıldığı ülkelerinkine kıyasla daha iyi olduğu bir başka kriter *Aktif Kaydı*. İşletmelerin, sahip oldukları aktifleri tescil ettirebilmeleri için 8 farklı işlemi tamamlamaları gerekiyor. Bu işlemler ortalama olarak 9 günlerini alıyor ki bu, diğer ülkelere kıyasla, oldukça kısa bir süre ve maliyeti mülkün %3,2’si kadar tutuyor.

Yatırımcıyı Koruma alt endeksinde Türkiye, geçen yıl yayımlanan raporda, karşılaştırıldığı ülkelerle başa baş bir performans sergilerken, 2007 raporunda daha başarılı görünüyor. Yatırımcının bilgilendirilme düzeyini ölçen, işlemlerin şeffaflığı olarak da adlandırılan bu endeksin yatırımcının korunmasıyla ilgili üç boyutu var. Bunlardan ilki işlemlerin saydamlığı, diğer bir deyişle yatırımcıyı bilgilendirme boyutu. İkincisi yöneticilerin ne ölçüde kendilerine haksız kazanç sağlamaktan kaçındığı ile ilgili yönetici sorumluluğu boyutu, üçüncüsü ise görevlerini kötüye kullanan yönetici ve memurlara karşı hisse sahiplerinin dava açabilme güçlerini değerlendiren boyut.

²⁴ Bunu görmek için Şekil Ek2.1’de AB müzakere sürecinde olan Türkiye dışındaki ülkelerin İş Yapma Kolaylığı alt endeksleri ortalaması, nüfusu 4 milyonu aşan yeni AB üyeleri ortalamasına kıyasla veriliyor. Burada, birinci gruptaki ülkelerin *İş Kurma* hariç tüm kriterlerde tutarlı bir şekilde ikinci gruba kıyasla daha az başarılı olduğunu görebiliyoruz.

²⁵ Sicil numarası alabilmek için bankaya yatırılması gereken tutar.

Bunlara genel olarak yatırımcıyı koruma düzeyine ilişkin anket sonucu de eklenince *Yatırımcıyı Koruma* alt endeksine ulaşıyor.0 ve 10 arasında değer alabilen bu endekslerde büyük değerler, sırasıyla, işlemlerin daha şeffaf yapıldığını, yöneticilerin daha sorumlu olduğunu, hisse sahiplerinin bir işlemi reddetmede daha güçlü olduğunu, ve yatırımcıların daha iyi korunduğunu belirtiyor. Türkiye, son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkeler ve şu anda AB üyelik sürecinde olan diğer ülkelerden toplamda daha iyi bir performans sergilerken, yalnızca 8 puanla değerlendirildiği ilk endekste OECD ülkelerinden daha başarılı.

Dünya Bankası'nın 2007 İş Yapma Raporu'nun ilginç bir bulgusu 2002-2005 döneminde iki katına çıkardığı dış ticaret hacmine rağmen Türkiye'nin *Sınır Ötesi Ticaret* endeksinde karşılaştırıldığı ülkelerle ancak başa baş bir performans göstermesi. Standart bir malın ihracatı veya ithalatı sırasında katlanılan maliyet ve gereken işlemlerin değerlendirildiği bu endeksin göstergelerinden ihracat için gerekli belge sayısı 9, süre ise 20 gün. Bunlar OECD ülkelerine ait değerlerin iki katına ulaşıyor. Benzer bir durum standart bir malın ithalatı için de geçerli: 13 olan gerekli belge ve 25 gün olan süre ile Türkiye OECD ülkelerinden çok daha sıkı bir ithalat rejimine sahip.

Kredi Alma alt endeksinde Türkiye'nin, son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyon üzerindeki ülkelerin altında, şu anda AB üyelik sürecinde olan diğer ülkelerle ise başa baş bir performans sergilediğini belirtmiştik. Bu alt endeksi oluşturan kriterlerden kredi isteyenler hakkında kamu ve özel kayıt bürolarında toplanan bilginin kapsamını, ulaşılabilirliğini ve kalitesini ölçen; yükseldikçe bu tür bilgi paylaşımının arttığına işaret edecek şekilde 0-6 arası bir değer alan Kredi Bilgi Endeksi'nde Türkiye, bölge ülkelerinin çok üzerinde değerlendiriliyor, hatta OECD ülkelerinin başarısını yakalıyor. Kamu kredi kayıtları yetişkin nüfusun %6,7'sini, özel kredi kayıt büroları ise %28²⁶'ini kapsıyor. Bu değerlerle Türkiye OECD ülkelerini yakalayamasa da bölge ülkelerinden çok daha başarılı. *Kredi Alma* kriteri ile ilgili Türkiye'deki en büyük sorun borç alan ve verenlerin yasal haklarının krediye erişimi kolaylaştıracak şekilde tasarlanıp tasarlanmadığını belirleyen Yasal Haklar endeksi. Daha yüksek skorların yasal düzenlemelerin krediye erişimi kolaylaştırdığına işaret edecek şekilde 1-10 arasında olabilen bu endeksin değeri OECD ülkeleri için ortalama 6,3 iken Türkiye için 3. Bu endeks hesaplanırken İcra ve İflas Kanunlarının on farklı özelliği taşıyıp taşımadığına bakılıyor ve bu özelliklerden her birini taşıdığı durumda endekse 1 puan ekleniyor. Bu demektir ki, Türk yasaları krediye erişimi kolaylaştıracak şekilde borç alan ve verenlerin haklarını koruyan bu on özellikten yalnızca üçüne sahip. Sonuç olarak, *Kredi Alma* kriterinin bileşenlerinden Yasal Haklar endeksi, İcra ve İflas Kanunlarının daha detaylı olarak ele alınması ve krediye erişimi kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi gerektiğini ortaya koyuyor.

²⁶2006 Raporundaki değer.

²⁷Bu özelliklerin neler olduğunu görmek için bakınız:<http://www.doingbusiness.org/Methodology/GettingCredit.aspx>

Sözleşmelerin Uygulanabilirliği kriterinin göstergeleri açısından Türkiye'nin değerleri hem son genişlemede AB üyesi olan nüfusu 4 milyonun üzerindeki ülkelerin hem de şu anda AB üyelik sürecinde olan diğer ülkelerin altında. Bir sözleşmenin hükümlerini yargı yolu ile uygulamak için 34 işleme ve 420 güne ihtiyaç duyuluyor ve borcun %17,4'i tutarında bir maliyeti göze almak gerekiyor. Bu değerler geçen yılın raporunda, sırasıyla 22 işlem, 330 gün ve %12,5'ti. Bu gerilemenin arkasında neyin yattığını bulmak bu raporun kapsamını aşan daha detaylı bir incelemeyi gerektiriyor.

Türkiye'de iş yapmanın önündeki bir başka engel de *Ruhsat Alma* işlemlerinin zorluğu. Kurulu işletmelerin ruhsat ve izin almak için gerekli şartları yerine getirmeleri 232 gün sürüyor ve 32 farklı işlemten oluşuyor. Bu değerler OECD ülkeleri için, sırasıyla 149,5 gün ve 14 işlem. Türkiye'de izin ve ruhsat almanın maliyeti kişi başına gelirin %150,2'sini buluyor. İş Kurma kriterinin bileşenlerinde yapılan reformların bir benzerinin bu alanda da yapılması gereği görülüyor.

Türkiye'nin oldukça başarısız olduğu bir başka kriter de *İş Sonlandırma*. Bir şirketin iflas etmesi durumunda yasal işlemler için gereken süre ortalama 5,9 yılla OECD ülkeleri ortalamasının dört katından fazla. Katlanılan maliyet mülkün %7'si ile OECD ülkelerinkine eşit olmakla beraber, yasal işlemler sonucunda yatırılan 1 doların ne kadarının geri alındığını yüzde olarak ölçen sermaye geri akış oranı yalnızca %9,8. Bu değer OECD ülkelerinde %74'e ulaşıyor. Son yıllarda gerçekleştirilen reformlar sonucunda Türkiye'nin en başarılı olduğu kriterlerden birinin *İş Kurma* haline gelmiş olması göz önüne alınca, genel olarak *İş Sonlandırma* kriterindeki başarısızlık, Türkiye'de reformların bir bütünlük taşımadığı, bir başka deyişle, aynı olgunun farklı boyutlarının birlikte ele alınmadığı sonucuna götürüyor.

Türkiye'nin en başarısız olduğu kriter *İstihdam Etme*. Daha yüksek değerler daha katı düzenlemeleri gösterecek şekilde 1 ila 100 arasında bir değer alan bu kriterin altı bileşeninden işe alma sırasında karşılaşılan zorluklar OECD ülkeleri ortalamasının iki katı, işten çıkarma sırasındakiler ise hemen hemen aynı. Çalışma saatleri ve istihdam da OECD ülkeleriyle kıyaslandığında daha katı olarak değerlendiriliyor. İşe Alma Maliyeti aylık ücretin %21,6'sı ile OECD ortalamasına yakın olmakla beraber İşten Çıkarma Maliyeti 94,7 haftalık maaşa eşdeğer tutarıyla OECD ortalamasının üç katı. *İstihdam Etme* sürecinin zorluğuna ilişkin bu göstergeler Türkiye'deki yüksek kayıt dışı istihdamın nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin zorunluluğunun kaldırılması ve şirket kurma işlemlerinin kolaylaştırılması *İş Kurma* endeksinde görülen iyileşmeyi açıklıyor.

²⁸ Şekil Ek 2.2'ye göre Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi %40'ı aşıyor.

Ancak yeni bir iş kurmanın maliyeti, özellikle kayıt işlemlerinin maliyeti hala oldukça yüksek. Bir başka sorun da iş kurma ve tasfiye etme işlemlerinin maliyeti ve aldığı zaman arasındaki tutarsızlık. İflas nedeniyle şirket kapatmak için gereken yasal işlemler hem uzun bir süreye yayılıyor hem de yatırılan paranın geri alınabilen kısmı yok denecek kadar az. Özatay (2006)'da da belirtildiği gibi yalnızca iş kurma sürecinde katlanılan kayıt maliyetlerini azaltmak değil, olumsuz bir gelişme durumunda bu şirket sahiplerinin şirketlerini kapatmak için harcadıkları zamanı ve katlanacakları maliyeti de azaltmak gerekiyor. Bunların bir kısmı idari kararlarla, bir kısmı da yargı sisteminin reformu ile ilgili. Belli bir sektöre girmenin önündeki engelleri azaltacak olan bu reformların, tekelci fiyatlandırma eğilimlerini azaltarak rekabeti dolayısıyla verimliliği artırıcı etkilerinin olduğu yadsınamaz.

Yukarıda yapılan 2006 ve 2007 Dünya Bankası İş Yapma Raporlarının karşılaştırmalı incelemenin (Tablo 2.2) bir başka sonucu da reform sürecinin sürekliliğinin ne kadar önemli olduğunu göstermesi. Reform yapılan alanlarda sıralamada üstlere çıkmak mümkün olurken ele alınmayan alanlarda mutlak bir gerileme, diğer bir deyişle karşı-reform olmamasına rağmen diğer ülkelerde yapılan reformlar nedeniyle rekabet alanında gerilere düşmek kaçınılmaz.